

JOZEF ŠPAČEK

PASCALOV

TIEŇ

LIEM

1 6 10 15 21 28 35 35 21 15 10 6 1
1 7 21 35 35 21 7 1

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

PASCALOV
TIEŇ

Copyright © 2017 Jozef Špaček
Cover design © 2017 Viktor Kováč
Cover illustration © 2017 Viktor Kováč
Slovak edition © 2017 Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Vydanie knihy finančne podporili:

u. fond
na podporu
umenia

Fond na podporu umenia

Neinvestičný fond Mesta Skalica

INA Skalica spol. s r. o.

Vždy na Vašej strane

Protherm Production, s. r. o., Skalica

Vaillant Group Slovakia, s. r. o.

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Jozef Špaček: Pascalov tieň
Zodpovedná redaktorka Anna Penkovová
Obálku navrhol Viktor Kováč
Grafická úprava a sadzba Ľubica Končeková
Tlač P + M, s. r. o., Turany
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-989-3

JOZEF ŠPAČEK

PASCALOV
v
TIEN

Blaise Pascal (1623–1662) – francúzsky filozof, fyzik a matematik, pokračovateľ Descarta hlavne v teórii poznania. V matematike sa stal známy výpočtami binomických koeficientov, vyjadrených tzv. Pascalovým trojuholníkom, vo fyzike skúmal najmä hydrostatický tlak, sformuloval zákon o rovnomernom šírení tlaku v tekutinách, uskutočnil rad pokusov najmä s ortuťou. Je aj autorom zákona o spojených nádobách a opísal princíp hydraulického lisu. Zostrojil počítačový stroj, ktorý vykonával štyri základné aritmetické úkony. Stroj stále vylepšoval, zhotovil až päťdesiat modelov, jeden pre kardinála Richelieua. Vo svojom filozofickom diele vyhrotil spor medzi racionalitou a iracionalitou, chladom rozumu a vrúcnosťou viery. Uznal prevahu viery nad rozumom, v r. 1656 vstúpil do kláštora, zomrel v Paríži ako 39-ročný.

I.
kentaur.sk

Kentaur v pasci čítaniek

Motto: „Pravda je vždy útecha. Iba čert má rád lži.“

J. Updike

Je zrejmé, že s každým, či takmer s každým povoláním sa spája aj určitá typická predmetná skutočnosť alebo symbol. K chirurgovi sa primýšľa obvykle skalpel, k železničnému výpravcovi červená čapica a červeno-zelený terč na paličke, k policajtovi obušok, k pekárovi biela okrúhla čapica, k rybárovi sieť a člnok, k murárovi kelňa a vodováha, k tesárovi dláto, k obuvníkovi šidlo, ku krajčírovi nožnice – ale krajčírov už snád' vari niet, dnes už toto remeslo majú v rukách väčšinou ženy, ako ho vôbec niekto ešte má v rukách... Čo možno pridať k učiteľovi slovenčiny? Každému učiteľovi bez rozdielu snád' notes na známky, ale čo so slovenčinármi?

Viktorovi Murkovi po určitom čase jeho pedagogického pôsobenia začali byť podozrivé určité texty v gymnaziálnych čítankách. Rukami mu prešlo nielen niekoľko generácií študentov, ale aj čítaniek, tých najhrubších kníh medzi všetkými učebnicami, ktoré sa na stredných školách používajú. V mysli sa mu v týchto súvislostiach vynárala aj hmlistá spomienka z ktoréhosi ročníka základnej školy, keď neobvyklý ruch prinieslo hlasné čítanie z nejakej prózy osvedčeného Petra Jilemnického o udatnom Jankovi Giertlim, ktorý z posledných síl bežal oznámiť partizánom ich ohrozenie nemeckými vojakmi. Po ťažkej ceste hustým snehom jeho vysilenie autor charakterizoval aj slovami – „... *strasie sa, strcká sa...*“ tento text práve čítal Mišo Chlebovič a po tom, ako sa mu zatriasol hlas pri týchto slovách, sa triedou ozval šum a posmešný smiech a mala veru pani učiteľka čo robiť, aby triedu utíšila.

Vo Viktorovom rodnom kraji to druhé sloveso, použité vtedy často citovaným autorom, označuje najhrubšie označenie činnosti, o ktorej mali Viktor s Mišom dosť hmlisté predstavy, hoci dobre vedeli, že je to škaredé slovo o tom, čo robieva muž so ženou na posteli. Vtedy si mysleli, že len v posteli, možno si to Mišo myslí dodnes, lebo sa neoženil, je starým mládencom. Ale nie takým klasickým, čo nedbá príliš o svoj zovňajšok, oblieka sa len pracovne a podobne. Mišo sa vzorne staral o dom po rodičoch, pral si sám, varil, mal vždy vyupratované, používal spreje a dezodoranty a Viktor vedel, že to nie je náhoda, keď k nemu občas zašiel, aby mu jeho dávny spolužiak niečo zmajstroval z dreva či z kovu. Mišo bol taký všeumelec, len to s tým Jankom Giertlim, unaveným od ťažkého behu snehom do hôr, pochopil nejako príliš po svojom a Viktor mal pocit, že keby náhodou zaspomínal na túto dávnu epizódku, začervenal by sa ešte snád i teraz, po toľkých rokoch.

Gymnazisti však už nečítali vo svojich čítankách o malom a udatnom Jankovi. Ako sa ale predrali náročnou húštinou učiva od *Ptahhotepovho ponaučenia* a *Eposu o Gilgamešovi* až k našim vysokocteným romantikom, mal Viktor čo robiť, aby pri čítaní či prednese ohnivej básne Sama Chalupku *Kráľoholská* utíšil v triede ruch a smiech, keď sa dostali až k strofe, kde boli verše – „*Boh do krivdy hromom, / a junák gulami.*“. Nepomohli veľmi k nastoleniu náležitej vážnosti ani jeho úprimné upozornenia na to, aký to bol náš Samo statočný človek, keď išiel bojovať do Poľska za svätú vec revolučných myšlienok ujarmeného bratského slovanského národa a utrpel tam aj zranenie. Škereniu sa, vzájomnému podpichovaniu v laviciach najmä medzi chlapcami nebolo možné po týchto veršoch do konca hodiny zabrániť. Nechcel sa tej básni vyhýbať, pretože právom považoval vrch Kráľovu hoľu významný pre našu literatúru, a nielen pre literatúru. Vždy trýpol, ako to dopadne, keď prichádzal na rad autor na hodinách inak osvedčeného a nepriestrelného textu *Mor ho!* Tam nič nehrozilo, tam sa mohol rozohniť, ako sa patrí. Ale *Kráľoholská*? Tá báseň sa mu stala bezmála postrachom. O nič lep-

šie to nebolo ani pri búrlivákovi Jankovi Kráľovi. V žiadnom prípade nebolo možné obísť báseň *Orol vták*, už názov vyvolal úškrn na mladých tvárach. Ale práve v tejto poéme sa dva razy vyskytujú verše, v ktorých básnik opakuje, že – „*A tvoj vták v krutom boji*“ a „*A tvoj vták ďalej letí*“, čo v triedach vyvolávalo neovládateľnú vravu, vzruch a výbuchy smiechu. Niektoré dievčatá sa ešte dokázali začervenat', ale najmenej polovica sa už pridala k mladoňom-posmešníkom.

Pri prvých stretnutiach s týmito čítankovými textami zostával Viktor zaskočený, lebo podcenil ich vlastné predstihové čítanie. Spoločnosť sa na to, že sa také texty do nich v nových časoch už nedostanú, keďže v čase minulého režimu sa museli študenti viac krotiť, orol-vták sa tam rovnako vyskytujúci bol predovšetkým symbol búrliváctva a romantického samotárstva. V nových časoch však zábrany padli a s vtákom Janka Kráľ to už bolo iné *kafé*... Trápenie pokračovalo aj v ďalšom ročníku hneď v úvode, keď bujarý smiech vyvolalo čítanie úryvku z Kubániho *Mendíka*, kde sa dvaja sušickí mendíci pri čistení nožov navzájom povzbudzujú, aby lepšie súchali. V tejto situácii, bojujúc s podstatne vyspelejšou erotickou predstavivosťou svojich študentov, s akou asi vyberači textov nepočítali – skutočne nepočítali?! – sa pokúsil pridať do tejto situácie vážny moment, poukazujúc na to, o akého spisovateľa sme nezmyselne prišli, keď ho pri hre v karty prepíchal nožom jeho vlastný švagar-dobrodruh Antalík. Hoci táto smutná perlička zo života či jeho záveru nášho Ľudovíta poväčšine nezabrala, používal ju v snahe upokojiť situáciu vo fáze práce s čítankovým textom až dovtedy, kým mu raz jeden študent, výzorom pripomínajúci spolužiaka z lavice základnej školy Miša, nepoložil otázku, ktorá ho takmer šokovala – „A čo hrali, pán profesor? Oko, šnapsa či mariáš?“ V návale hnevu zabudol aj na to, že zásluhou slovenskej literárno-biografickej vedy existuje odpoveď aj na takúto všetecnú otázku! O nič lepšie to nebolo ani na ďalších hodinách, keď sa žiaci podobného typu silou-mocou snažili dozvedieť, aké etymologické súvislosti sú spojené s názvom obce Jonáša Záborského Chujava. Vôbec ich nezaujímalo, čo všetko

súviselo s dňami škaredými, nieto peknými. Odbil ich slovami, nevelmi presvedčivými, o národnom hriešnictve tohto autora a svojom skvelom zážitku z prečítania jeho famózne-nej *Faustiády* v českom preklade, ku ktorému sa dostal počas vojenčenia.

V ďalšom priebehu druhého ročníka sa zdalo, že žiadne nástrahy, žiadne pasce vybratých textov nehrozia. Šidlo sa nečakane a prekvapujúco vyklúlo z vreca až pri neobyčajne seriózne a dôstojne pôsobiacej Elene Maróthy-Šoltésovej. Hned' prvá veta úryvku z dojímavej prózy o jej mŕtvych deťoch zasa privolala nepatričný vzruch, keď na svoju mamu volá jej „zlatý vtáčik“, synček Ivanko. Nepomohli veru triede jeho slová o nej, ako sa dôstojne vyrovnala s tým najhorším, čo môže postihnúť ženu-matku. A to ho ešte čakali texty, v ktorých sa všelikto prihováral Kukučínovej Dorici, padanie lyrického hrdinu V. Beniaka na riť, nepostávanie Pisára Gráča, nehovoriac o jadrnej reči Holdena Caulfielda či pohlavnej zažiadanosti Pichandovcov, ale to už boli predsa len iní študenti ako tí, čo svoju gymnaziálnu kariéru len začínali. Veru iní!

Ťažká diagnóza

Zrejme si ešte nikto na svete nedal tú námahu, aby spočítal, koľko existuje chorôb, ktoré môžu napadnúť bežných smrteľníkov kdekol'vek na svete. V praxi často používaná kniha *Vademecum Medici* uvádza v časti *Medzinárodná klasifikácia chorôb* na stranách 448-484 ako základný počet indexovo vyjadrených chorôb číslo 999 (slovenské vydanie z r. 1985). K tomu sa ešte pridávajú ochorenia po úrazoch, zraneniach, požiaroch, autonehodách a podobne. Jedna choroba však nie je zaznamenaná v žiadnej knihe vyššie spomenutého typu nikde na svete. A práve tou ťažko ochorel Gabriel Smolka, kentaur znalý dejín, materinského jazyka i latinčiny k tomu. Príznaky choroby sa prejavovali veľmi nebadane a pomaly. Dialo sa tak pri plnení si pracovných povinností v škole, ako aj povinností v domácnosti, do ktorých mal ešte vo zvyku sa zapájať. Už si napríklad netrúfal sám navariť sobotný obed, čo robieval v podstate takmer pravidelne. Jeho manželka si to najprv vysvetlila tým, že zareagoval na nechúť ich dcérky Adrianky ku Gabrielovým špecialitám, ktoré boli predsa len menej vhodné pre deti. Veď povážte – kovbojská fazuľa s čili korením alebo námornícke špagety s prerasteným bôčikom pre štvorročné dieťa! Ale to nebolo všetko. Gabriel si akosi vôbec nevšimol, že sa uvoľnila skrutka-červík na kúpeľňovej kľučke, že treba vymeniť tesnenie na vodovodnom kohútiku v kuchyni, že manželka mala slabo nafúkané duše na svojom modrom bicykli Eska, že na dcérkinej kolobežke ide odpadnúť zvonček, a po dlhšom čase sa stalo, že nezarodila ani po-

lovica ovocných stromov v ich záhradke, pretože ich ostrihal veľmi ľadabolo, úplne inak ako roky predtým, kedy sa začali starať o kúsok svojho pozemku v záhradkárskom hone Líščiny. Tiež sa stalo, že zabudol na zimu urobiť patričné opatrenia, aby im tam nezamrzla voda v studničnom potrubí, takže sa na jar pri uvádzaní záhradky do obvyklého režimu dočkali nepríjemného prekvapenia. Dost' zásadne zmenil aj stravovacie návyky, čo si pomerne dlho nik nevšimol. Znížil raňajkové dávky na polovicu – namiesto dvoch jogurtov zjedol len jeden, šaláty si delil tiež napoly, hoci predtým vyjedol obsah umelohmotnej vaničky ľahko sám, to isté robil aj s paštétami či inými pochutinami, v škole si dával menej polievky, a ak sa dalo, tak ovplyvňoval u kuchárov aj množstvo konzumovanej stravy, namiesto piatich knedlí si pýtal len tri.

Aj vo vyučovacom procese bol nástup choroby poznať – prestal si robiť prípravy na hodinu, čo by nebolo nič mimoriadne, pretože mnohí kolegovia s tým skončili tiež, niektorí po piatich, niektorí až po desiatich rokoch, podaktorí sa pociťovo pripravovali stále, aj pár rokov pred odchodom na dôchodok. Kvôli chorobe sa však z neho stal Veľký Improvizátor! Niekedy tým vzbudil nechcený rozruch, keď sa na jeho hodinách dialo niečo, čo bolo v úplnom rozpore s tým, čo študentom s vážnym úmyslom oznámil na predchádzajúcej hodine. Keď mal napríklad vysvetliť prínos Svetozára Hurbana Vajanského do slovenskej realistickej literatúry a chcelo to sústrediť sa na obsah listov, ktoré si vymenil s Jozefom Škultétym, pričom týmto spôsobom v podstate položili neotrasiteľné základy neskorého, no predsa len evidentne prichádzajúceho nového smeru, s ktorým sa už Európa lúčila, tak nečakane skončil na úplne inej koľaji. Možno prekvapení študenti – aspoň niektorí – s údivom počúvali o tom, ako Alexander Matuška vo svojej prvej knihe neskutočne zotrel nášho lúčezárneho Svetozára ako prozaika, a tiež počuli o tom, ako sa vyhrotil tento baťko z Hlbokého antisemitsky. A jeho spoluzakladateľa realizmu na Slovensku Jozefa Škultétyho vykreslil ako človeka, ktorý ochotne poslúžil ľuďakom pri propagácii ich hnedej ideológie len jednou obyčajnou fotografiou